

Szilágyi Júlia

MÁSNAP. A LÁTOGATÁS

„Maga nem tudja beleképzelni magát a helyzetembe. Senki sem tudja beleképzelni magát a helyzetünkbe. Senki sem tudja beleképzelni magát senkinek a helyzetébe!”

(Ljudmilla Ulickaja: Odaadó hívetek, Surik)

Már tudtam, hogy a fiúkat hajnalban elvitték. Kati hozta a hírt. Nem mentem be az egyetemre. Megjött Gyuri a reggeli vonattal Rozsnyóról. Nem meséltem még neki se semmit. Ágyban maradtam. Vajon csak a nátha borzongat? Mit is mondott Gáll Ernő? „Ha történik valami ijesztő, Julika, üzenjen értem a rektoriba.” Telefonunk nem volt. Szerencsére. Anyu behozta az egyetlen étket, ami ilyenkor segít: egy darab félbarna kenyeret, és Ernő, aki éppen ebédidőben érkezett, azt hitte, annyira szegények vagyunk, hogy másra nem telik. Nem tudta, hogy Shakespeare-ül szólva, „mi testnek a kenyér”, nálam lelki táplálék is mindig, vigasz a bajban, mendedék a rémület elől, erőt ad a haraghoz. Már nem sírtam. S mintha ők is megnyugodtak volna, anyám és férjem kimentek a szobából. Ebédelni. És én most mit mondjak Gáll Ernőnek? Meséljek Pap elvtársról? A fekete autóról a kishíd mellett, a Fellegvár alatt? A kihallgatásról valamilyen főnök szobájában? Mindentről. Most nem voltam jó csevegő. Habozva, vontatottan beszéltem. Kerestem a szavakat. Már nem az voltam, aki a tegnap, abban az épületben, minden kérdésre tudta a választ. Már nem tudtam semmit. Éreztem, hogy valami beindult, és megállíthatatlan. Hiába győzködtem magamat és másokat? Hiába bíztam eddig? Semmi sem érvényes abból, amiben hittem? Én sem vagyok érvényes? Nem számítok? Senki se számít ezeknek. Éreztem, hogy itt az a pont, ahol már – a korszak egyik divatos szavával: – elhatárolódom. Azt az ént, aki voltam, újra kell építeni. Ha lehet. Azzal kéne kezdeni, hogy kiderítsem, voltaképpen minek része az életem. Milyen részlet az egészből?

Estefelé egyedül maradtam otthon. Anyámék elmentek tanácskozni a nővéréhez, a Törzsfőnök Nellihez. Megbeszélni a helyzetet. Gyuri a szüleit látogatja. Már tudja a tudnivalót. A szüleinek hiába magyarázná. Még

diák volt, amikor leendő anyósom elpanaszolta, hogy a fia időnként, a csuda tudja, minek, falumunkára megy – a diákokat is bevonták a kollektivizálásba –, „és képzeld, nem akar se pizsamát, se fogkefét vinni magával. Te érted ezt?” Értettem. Nem tanácsos úri fiúnak mutatnia magát, ha egyszer úri fiú.

Körülvett az egyedüllét. Olykor egyenesen megnyugtat, de most nem tudtam mit kezdeni vele. Görcsösen próbáltam összeszedni a gondolataimat. Kivettem magából az ágy. Nem érdekelt most a testem, de megfürödtem, a tisztaságérzet némi rendet is teremt. Felöltöztem otthoniasan. Igyekeztem normálisan létezni.

Olvasni próbáltam. Mint máskor. Nem tudtam odafigyelni. A mondatok nem szólítottak meg. Jöjjön hát a zene! – mondom Don Juannal, élvezetre van szükségem, szépségre, akár felkavar a zene, akár visszaad önmagamnak. De nem tudok, mint máskor, mint mindig, elmerülni a muzsikában. Most nincs máskor, most nincs mindig. Most az van, egyetlen bizonyosság, hogy ez a nap lezárt valamit. Még a szokásaim is megváltoztak pár óra alatt. Nem működik az addigi élet.

Csengettek. A belső lépcső tetejéről leszóltam: Ki az? Nem jött válasz. Az a kanyargó falépcső a mi lakásunk fölé vezetett, a padlásra. Talán valamelyik szomszéd teríteni akar? De ilyenkor? Már sötétedik. Leóvakodtam a lépcsőfokokon. Kinéztem. Az ajtó mellől, szinte a falból előlépett, ki más, mint Pap elvtárs. Valahol a félhomályban még egy alak körvonalai derengtek. Szinte suttogta Pap elvtárs, most már premier plánban, az ajtókeret fényében, hogy „Itt van a Főnök elvtárs”. Nagybetűsen hangzott. A nevet nem értettem, csak annyit, hogy M betűvel kezdődik.

Ő volt az. Aki előző nap kikérdezett abban az épületben. Ez már nem ijedség volt. Félttem. Amikor láttam, hogy közeledik. És most hasztalan próbálok felidézni, hogy lassan lépegetett a hosszú lábaival, vagy felsietett a lépcsőn. Előbb, mondom, csak félelmet éreztem. Aztán megint csak haragot, mint amikor Pap elvtárs betessékelt a kocsiba. Szóval figyelnek. Figyelték a házat. Látták elmenni a szüleimet. A férjemet. Kivárták, amíg egyedül maradok. Kiszolgáltattottan. Elszigetelten. *Én nem ilyennek képzeltem a rendet*, robbant bennem a versor. A versből kitépve és románul nem hangzott igazán jól: „Nu la o asemenea ordine visasem.” Ez volt az első szavam hozzá, aki a szűk előszobából, a lépteim nyomában, belépett a szobámba. Nem reagált arra, amit mondtam. Hát le is fordítottam hirtelen, köszönés helyett ezzel fogadtam a hivatlan vendéget. Mintha lett volna valami a kezében, amit hirtelen lekapott a szőke fejéről, kalap vagy sapka,

de nem tudom biztosan, hogy nem csupán az öreg agy komizkodik velem. Amilyen figyelmesen tudtam rögzíteni csak egy nappal előbb, még részleteket is ott, az ő dolgozószobájában, mostanára már túltengett a homályos részlet, a zavar a saját terepemen, itthon. Milyen furcsa is, dolgozószobának nevezni azt a helyiséget, vagyis munkának tekinteni, amit ott csinálnak.

De hát a saját terepem-e még ez a szoba? Ahol alszom, takarítok, tanulok, szeretkezem? Amióta megjelent ez a látogató, mintha elvesztette volna az otthon az otthonosságát. Ez az ember hivatlanul, váratlanul betört a magánéletembe, szétszórta figyelmemet, megfosztott a racionális beszéd lehetőségétől. Ami az én terepem volt addig, átalakult: a tehetetlen, dadógó düh, az abszurdum közegévé vált. Összefüggéstelen lettem, vigyáznom kellett, hogy ne hulljak szét, és ez nem sikerült folyamatosan. Igyekeztem visszamenekülni a saját világomba, amíg még létezik ez a világ. Kiválasztottam valahogy énjeim közül azt a szerepet, amelyikkel azonosulni tudok, nehogy az legyek, amivé ők akarnak tenni. A szobám berendezése néhány pillanatra mintha habozóvá tette volna a látogatót. Gyuri otthonról kapott nászajándékul egy kecses szalagarnitúrát, magával hozta. Ekkora ember nem ülhet le egy ilyen törekeny székre! Így hát a díványomat választotta. És mint egy kultúrlény, úgy kérdezte: Permiteți? Megengedi?

Nem tudom már, ennyi évtized után, hogy ez a pillanat javított vagy rontott-e a helyzeten. Kérdésessé akarta tenni, hogy valójában erőnek erejével, a hatalom erejével hatolt be a házba, ahol a családommal élek? A szobámba. Én házkutatásra számítottam, ettől a szótól a látogatás látszata vált majdnem hihetővé. Egy pillanatra. Leült és hallgatott. A tegnapi én vártam és hallgattam. Az ő birodalmában. Most megszólaltam: Miért tartóztatták le ezeket a gyerekeket? – Nem gyerekek. – Ennyit mondott, erre pontosan emlékszem. – Tapasztalatlanok, naivak, vitatkozni kellene velük, ha nincs igazuk, maguk szerint, persze, én nem tudom, hogy miben, nem bezárni, mint a bűnözőket. Legyűrni, elhallgattatni!

Mondtam mindezt? Miközben szégyenkezve éreztem, hogy kimutatom, amit nem akarok, mintha gyenge lennék, elerednek a könnyeim, de lehet, hogy csak akartam számon kérni, és a szándék pedig szándék maradt.

Maga a kérdésem, a számonkérés mint tény, vajon nem utólagos? Felbátorított, hogy nem lép fel támadón, agresszív módon, erőszakosan? De már a puszta jelenlétük, a puszta jelenléte a díványomon, önkény volt és erőszak, és én, a csalódott hívő, akit a hite cserbenhagyott, aki elvtársból ellenfélle, valamilyen – sejteni kezdtem, nem is alaptalanul – gyanú tár-

gyává váltam, ez váltotta ki belőlem a vádat. Kafkával szólva, az eljárás maga válik lassanként – itt hirtelen – ítéletté.

Eszembe jutott még egy vers. Egy nap, előadás közben, a tanteremben ülve, a térdemre csúszott a lapkivágás: *Egy mondat a zsarnokságról*. Kivágtam, már nem tudom, hogy hirtelen mit ragadtam ki belőle, melyik mondatot. Ismerte a verset: a szerzőt ő nevezte meg. Nem kérdezte, hogy jutott hozzám. Mást kérdezett. – Azt hiszi, hogy a mi pártunk politikája zsarnokság?

Fontos kérdés volt. Ezt beláttam. Miközben nyeltem a könnyeimet, őszintén válaszoltam: – Még mindig nem akarom, hogy annak látsszék. – Lélegzetvételnél szünet kellett, hogy folytatni tudjam: – A párt kritikát és önkritikát vár, ugye? De ha az ember, ezek a fiúk például, komolyan veszi, akkor úgy bánnak vele, mint a bűnözőkkel...

Nem tudtam, hogy már kiabálok. És nem tudtam befejezni a mondatot.

Felállt. – Csak annyit mondok – szünetet tartott, mint aki nagyon pontosan akar fogalmazni –, annyit mondok csak, hogy mások előtt így ne beszéljen. Amíg én ott vagyok, ahol vagyok, nem lesz bántódása. De ha más hallja, ahogy maga most beszélt, akkor nem tehetek semmit.

Fenyegetés volt ez, vagy tanács? Elindult az ajtó felé. Én akkor vettem észre, hogy állok, végigálltam ezt a különös látogatást. És a testbeszéd, inkább akarva, mint akaratlan, kifejezte, hogy érzem és éreztetem, nem tekintem vendégnek látogatómat, nem önszántamból folytatok vele – mit is? – vitát? Beszélgetést? Nem vagyunk egyenlő partnerek. Kifejezte együttléteünk aszimmetrikus voltát.

A Tordai úton, egy későbbi őszi estén, szembejöttek velünk, dübörögve, a tankok. – Tudtam, hogy ez lesz – mondta, és akkor lettünk, Gáll Ernő meg én, barátok. Tudta, ezért hívott éppen a Tordai útra. Mert a Tordai út Kolozsvár délkeleti vége. Veszélyes kanyarban végződik a város fölött. Én meg nem tudtam, mit kérdezzek. Ezért hívott éppen ide sétálni, mert tudta? És akarta, hogy én is tudjam, jönnek a tankok? És végigdübörögnek a városon, ki a Monostori útra és tovább, nyugat felé? – A XX. kongresszuson Hruscsov elmondott mindent. – Elhallgatott, majd hozzátette: – Majdnem mindent.

Szóval van valaki – gondoltam –, aki érti, hogy mi történik. Ez a tudás és ez a barátság alapozta meg, és élte túl később, a házasságunkat.

Előző este Hervay Gizivel az ágy végében kuporogtunk, anyám lábánál. Hallgattuk a rádiót. – Tehát harcolnak – ezt anyám mondta. – És olyan jó! – ezt Gizi mondta, ujjongva. Szeretett ujjongani Gizi, amikor éppen nem

volt depressziós. És még nem tudtuk, hogy dideregni fog, nem tart melegeget az a *Lódenkabát Európa szögén*. Váratlanul toppant be egy este, tíz óra körül, csengetett és csak állt a kis bőröndjével az ajtóban. Csodálkoztunk. Miklóssyné kitette az albérletből, mert úgy látta, hogy a férje szemet vetett Gizire. Gizi igazán szép volt, ragyog a fekete szeme és fehér foga, ha boldog. Ritkán boldog. Miklóssy meg jó festő és rossz ember. Ez volt róla a véleményünk. Koncertre készültünk. Gizivel egyforma fekete selyemszoknyát és krémszínű selyemblúzt viseltünk, anyám elővett valahonnan egy finom, régi csipkét, osztoztunk rajta, kettévágtuk, úgy illesztettük a décoltée-ra. Mohó tekintetek tapadnak arra a csipkére. Gizinek kreolos volt a bőre. Az enyém fehér. Húszéves voltam, Gizi huszonkettő.

A hangversenytől – azt sem tudom már, mit hallgattunk, talán Mozartot – a tankorig teljes az időzavar. Összekeverednek a napok az éjszakákkal. Mire emlékszem? Mire nem? Minden nap másnap. Eltűnik a jelen? Vagy csakis jelen van? Állandóan szól a rádió. Hírek. Beszéddek. Hangok, szavak, nevek, Nagy Imre, Mindszenty, remény, riadalom. Menekülés a jugoszláv követségre. Sok zene. Komor zenék. Hallgatunk.

Most meg a Tordai úton hallgatunk. Dübörögnek a tankok. Mennek lefelé a történelembé. Mi meg felfelé ballagunk a mindkét értelemben meredek úton. Micsoda séta! Akkor hallottam először a moszkvai kirakatpekről. Egyidős vagyok a perekkel, gondolom magamban, meg a spanyol polgárháborúval.

Húsz év múlva, a belgyógyászati klinikán fekszem gyomorvérzéssel, kopog és belép Aradi Jócó, és az örökké degeszre tömött táskájából kivész egy újságpapírba burkolt vastag könyvet. Az újság a központi pártlap, a *Scinteia* aznapi száma. – Ernő küldött neked olvasnivalót – néz a szemembe sejtetőn, és gyorsan két almát tesz a fehérre festett, fém éjjeliszekrényre a bögrém mellé. Hadd lássák a betegtársak, hogy tudja a kolléga, kórházi látogatáskor illik valamit hozni a betegnek. Az olvasnivaló tényleg valami: Szolzsenyicin *Gulágja*. Franciául. Akitől kölcsönkapta Gáll Ernő, nem más, mint a megyei pártbizottság titkárának, Vaida Vaszinak a nyelvtanárno felesége, Elza, aki utazgathat, és nem jön haza üres kézzel. A vámosok pedig nem turkálnak egy ilyen elvtársno bőröndjében. Bonyolult az életünk.

Megint vissza az időben. Még egy másnap. Máshol. Az egyetemen – még Bolyai – minden tanári szoba egyformának tűnik. Ugyanaz a szag. Szellőztetés nem kergeti ki az ablakon a könyvek porát. Kopott székek, kopott íróasztalok. Kopott szőnyegek. Vagy talán inkább patinásak? Ugyan-

olyanok a könyvszekrények is, csak a polcokon sorakozó könyvek tartalma jelzi a különbséget szakok, tanszékek között. No meg persze az itt dolgozók neve, arca, kora, rangja. Ennek a tanári szobának az ablakai az elhanyagoltan is pompás kertre néztek. A Marianum kertjére. Az épület múltjára. Egymás mellett ült a két tanár. Az egyiket, a történész Imreh Istvánt csak látásból ismertem. A másik, Szegő György tanárom volt, orosz irodalmat tanított, és rajtakapott a vizsgán, hogy nem olvastam végig vizsgatételemet, Gorkij *Klim Szamginját*. Most, hogy rám nézett, megint ellepett az akkori szégyen. De most nem erről volt szó. A két tanár a kari pártbizottság tagja volt. Ezt persze nem tudtam. És nem értettem, hogy miért hívtak ide. Imreh Pista – csak így hallottan a nevét emlegetni – megérezte zavaromat. Ő is zavarban lett volna? Rám mosolygott. – Üljön le, kérem. És mondja el nekünk, de őszintén, hogy mit érzett az este, ott, a nagy teremben.

Őszintén feleltem: – Azt hiszem, hogy a találkozás Tamási Áronnal elrontott ünnep volt. Kínos lehetett a vendégnek is...

– Bartis Ferenc szónoklatára gondol? – megszólalt Szegő tanár úr is. Vagy tanár elvtárs?

– Úgy éreztem, hogy Tamási látogatása is alkalom volt Bartisnak a szereplésre. Ilyen a természete. – Habozva tettem hozzá: – Persze örült ő is, mint mindenki. De mintha kedvére szenvedhetett volna, mint a székelység szószólója. – Tudtam, hogy most gonosz vagyok. Vagy még rosszabb. – Még szerencse, hogy Szilágyi Domokos a vendég életművéről beszélt. És talán – most, ahogy visszagondolok, mit mondtam és hogyan, ötven év után, valami ilyesmire emlékszem: – egyensúlyt teremtett. Irodalomról beszélt. Nem politizált.

– Hát erről van szó! – Szegő Györgynek emlékszem a jellegzetes kézmozdulatára. Előrehajolt. – Maga szerint a diákság melyik kollégájuk szavait helyezte?

– Nem hinném, hogy egy teremnyi ember egyformán gondolkozik – mondhattam volna talán, de Imreh István, úgy emlékszem, közbeszűrt egy kérdést:

– Vajon a diákok haragudtak Bartisra, vagy büszkék voltak rá? Bátornak tartották vagy... – nem mondta tovább. – Egzaltáltak ismerjük – megfedkeztem illemről, tiszteletről. Aztán, valószínűleg, elszégyelltem magam.

– A kari pártszervezettől és a KISZ-től elvárják – (kik? – gondoltam zárójelben), hogy állást foglaljon – jelezte Szegő. Imreh István közbeszűrt, idegesnek tűnt:

- Mit gondolsz? A diákok számolnak azzal, hogy Bartis bajba kerül?
- Nem hülyék. És nemcsak ő kerülhet bajba.
- Ha Bartist kirúgják az egyetemről vagy éppen... – nem fejezte be a mondatot.

Én alig ismertem Bartis Ferencet. Nem volt rokonszenves. De úgy éreztem – naivan? tévesen? helyesen? –, hogy eldőlhet okkal-ürüggyel valami, ami nemcsak Bartisról szól, és hogy egy ilyen meggondolatlan vagy tájékozatlan vagy feltűnést kereső embert hőssé, mártírrá avatni – de sok volt ezen a kihallgatáson a befejezetlen mondat!

Nem tudom, mert látszólag hallgatott a bölcsészkar, hogy még hány diákot hallgattak meg. És kik és hol. De nem lepődtem meg, amikor elterjedt a hír, hogy Bartis Ferencet letartóztatták. Mert a maga zaklatott retorikájával megszegte a tabut.